

Яцків Я., академік НАН України, директор Головної астрономічної обсерваторії НАН України, голова Науково-видавничої ради НАН України

Публікаційна активність НАН України та нові тренди Європи щодо відкритого доступу до публікацій // Вісник НАН України. – 2019. – № 5. – С. 46–47.

<...> Фактично План S визначає один вид журналів для наукових статей – журнали відкритого доступу і один шлях до публікування – Золотий шлях. Кошти за публікації при цьому мають сплачувати науковці з власних джерел чи грантів дослідницьких центрів.

Очевидно, що реалізація Плану S призведе до поглиблення розриву між дослідниками з багатих та бідних країн, а також подальшого розриву між, так би мовити, «фізиками і ліриками». Тому План S наразився на спротив насамперед видавців наукової продукції, зокрема найстарішого у світі видавництва Elsevier, які не хочуть забезпечувати повністю відкритий доступ і втрачати читацьку передплату, а також численних науковців, які прагнуть зберегти свободу і самостійно обирати видання, визначати спосіб представлення результатів власних наукових досліджень.

Проблеми впровадження Плану S в Україні. Як ці новації можуть позначитися на вітчизняній науковій періодиці і до чого вони спонукають? Це питання підводить нас до необхідності усвідомлення різниці між видавничою діяльністю (що ми публікуємо) та публікаційною активністю (де публікують нас). Нова для нас, та й у світі, проблема публікаційної активності спонукає до:

- оптимізації мережі наукових періодичних видань;
- запровадження найсучасніших видавничих технологій;
- укладання стратегії видавничої діяльності НАН України в цілому;
- формування комплексу заходів зі стимулювання публікаційної активності науковців.

Однак у разі впровадження в Україні Плану S у повсякденну практику ми вже маємо деякі стартові переваги. Фактично відкритий доступ у нас є, але водночас існує істотний дисбаланс між його функціонуванням і законодавчим забезпеченням, якого практично немає. З одного боку, бібліотеки в Україні не мають коштів для передплати наукових видань і майже нічого не передплачують. Фінансування отримують засновники видань та видавці – наукові установи та університети. Видання наукової продукції у нас не є прибутковим бізнесом, тож спротиву видавців, що нині спостерігаємо у Європі, не буде. В Україні вже й так запроваджено відкритий доступ – крім відкритих ресурсів багатьох періодичних видань офіційно функціонують три інституції, які збирають, зберігають і забезпечують доступ до опублікованих результатів наукових досліджень, – Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Книжкова палата України імені Івана Федорова і Національний репозитарій академічних текстів.

З іншого боку, чинне законодавство України не передбачає можливості офіційної оплати публікацій не лише у вітчизняних, а й, тим більш, у

закордонних виданнях. На сьогодні електронні журнали не отримують свідоцтва про державну реєстрацію в Міністерстві юстиції України, тобто фактично це – самвидав. Права автора та його захист від спекуляцій з боку користувача мають забезпечувати ліцензії відкритого доступу Creative Commons. Вони є електронними. Проте в Україні всі договори, укладені не у письмовій формі, є нелегітимними, або, як кажуть, «нікчемними». В ЄС всі питання щодо розміщення публікацій у різних виданнях, обміну авторами і статтями із забезпеченням фінансових пільг вирішуватимуться за допомогою угод між видавцями. В Україні ж фактично немає повноправних видавців фахової наукової літератури. Чи зможе кожна наукова установа налагодити контакти із закордонними видавцями, які щороку готують сотні видань різного тематичного спрямування і зацікавлені у «пакетній» співпраці?

Що ж потрібно зробити, щоб відкритий доступ не знищив науково-видавничу діяльність Академії?

1. Укласти стратегію реформування науково-видавничої діяльності задля запровадження засад відкритого доступу на рівні НАН України та наукових установ, яка передбачатиме оптимізацію мережі наукових періодичних видань, а також інтеграцію видань у професійного видавця з покладанням на нього відповідальності за забезпечення функціонування відкритого доступу відповідно до світових вимог.

2. Розробити для наукових установ пропозиції щодо впровадження системи стимулювання вчених, а саме: надання допомоги їм у підготовці статей до високорейтингових видань, оплати публікацій у таких виданнях за вибором ученого, а також щодо умов ефективної співпраці із закордонними авторами, які хочуть публікуватися у виданнях НАН України.

3. Ініціювати зміни в чинному законодавстві стосовно механізмів укладання ліцензійних договорів щодо розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності в іншій, ніж письмова, формі, оферт, а також офіційної оплати видавничої діяльності з грантових та інших коштів на наукові дослідження незалежно від джерела фінансування.

[Повний текст](#)